

Lagutskottets betänkande

1984/85:5

om handläggningen av mål rörande barn

Sammanfattning

Utskottet behandlar i betänkandet två motioner som rör frågor om barns rättsliga ställning. Motionären i motion 1983/84:327 (fp) vill att regeringen ser över direktiven till utredningen om barnens rätt och vidtar åtgärder för att påskynda utredningens arbete med frågan om barns talerätt. I motion 1983/84:1164 (s) begärs en översyn av lagstiftningen för att förhindra många och långa processer i bl. a. vårdnadsmål. Motionären anser att det krävs en bättre samordning mellan föräldrabalkens och socialtjänstlagstiftningens regler.

Utskottet har inhämtat yttrande från socialutskottet över motion 1983/84:1164. Socialutskottets yttrande (SoU 1983/84:2y) har fogats som *bilaga* till betänkandet.

Med hänvisning till de tilläggsdirektiv som nyligen utfärdats för utredningen om barnens rätt avstyrker utskottet bifall till motionerna.

Motionerna

I *motion 1983/84:327* av Kerstin Anér (fp) yrkas att riksdagen begär att regeringen ser över direktiven till utredningen om barnens rätt och vidtar åtgärder för att påskynda utredningens arbete.

Motionären erinrar om att utredningen om barnens rätt skall behandla frågan om barns talerätt, något som enligt motionären är av stor vikt inte minst i vårdnadskonflikter. Utredningen har emellertid, anför motionären, "fastnat" och ägnar sig åt annat än den centrala frågan. Det är enligt motionärens mening väsentligt att utredningen får klart för sig att den skall utreda just barns talerätt i juridisk mening och att den bör göra det med hög takt.

I *motion 1983/84:1164* av Lena Öhrsvik (s) yrkas att riksdagen hos regeringen begär en översyn av lagstiftningen för att förhindra många och långa processer i vårdnadsmål m. m.

I motionen pekas på att mål rörande barn kan handläggas dels i allmän domstol, dels i förvaltningsdomstol. Som ett exempel nämns att allmän domstol kan fatta beslut om umgänge eller vårdnad enligt föräldrabalken medan förvaltningsdomstol kan vägra verkställighet av beslutet av olika skäl. Likaså kan förvaltningsdomstol besluta om upphörande av vård enligt lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU), men därefter kan socialnämnd förbjuda flyttning av barnet enligt socialtjänstlagen. Härtill kommer möjligheterna att överklaga de olika besluten. Detta att mål

handläggs i olika instanser medför ibland, framhåller motionären, att processer drar ut på tiden och att samma ärende prövas i olika instanser samtidigt men på olika grunder. Motionären anför att man har anledning att misstänka att möjligheterna till alla dessa prövningar ibland utnyttjas av vuxna utan att tillräcklig hänsyn tas till barnen. Att domstolar kan fatta beslut som i sin verkan är olika, måste enligt motionären också verka förvirrande.

I motionen påpekas vidare att skilda regler gäller enligt de olika lagarna i fråga om barns talerätt och offentligt biträde för barnet.

Enligt motionären måste det för barnens skuli införas någon slags spärr mot alltför många processer och långdragen handläggning i olika led i processen. Motionären erinrar om utredningens om barnens rätt och socialberedningens utredningsuppdrag men menar att detta inte är tillräckligt för att komma till rätta med de problem som tas upp i motionen. Åtgärder måste enligt motionären också vidtas för att samordna innehållet i de olika lagkomplexen samt processordningarna för att förhindra mängden och längden på processerna.

Gällande bestämmelser

Riksdagen beslöt våren 1983 om ändringar i bl. a. föräldrabalkens (FB) bestämmelser om vårdnad och umgänge samt om verkställighet av avgöranden i sådana frågor (prop. 1981/82:168 och 1982/83:165, LU 1982/83:17 och 41). Ett syfte med de nya bestämmelserna, som trädde i kraft den 1 juli 1983, var att stärka barnens rättsliga ställning.

I 6 kap. FB regleras vem som skall ha vårdnaden om ett barn samt rätten till umgänge med barnet. Enligt 6 kap. 3 § FB står ett barn från födelsen under vårdnad av båda sina föräldrar, om dessa är gifta med varandra, och i annat fall av modern ensam. Ingår föräldrarna senare äktenskap med varandra står barnet från den tidpunkten under vårdnad av båda föräldrarna. Den gemensamma vårdnaden fortsätter i princip att gälla också efter en äktenskapsskillnad mellan föräldrarna. Ogifta föräldrar kan genom en anmälan till pastorsämbetet få gemensam vårdnad om sina barn (6 kap. 4 § FB). I vissa fall kan den gemensamma vårdnaden upplösas och vårdnaden anförtros endast den ena av föräldrarna eller en eller två särskilt förordnade förmyndare. Sålunda kan vårdnaden tilläggas den ena föräldern vid en skilsmässa eller om den andra föräldern har gjort sig skyldig till missbruk eller försummelse eller i övrigt brustit i omsorgen om barnet på ett sätt som medför bestående fara för barnets hälsa eller utveckling (6 kap. 5 och 7 §§ FB). Har endast den ena föräldern vårdnaden om barnet kan vårdnaden i vissa fall flyttas över till den andra föräldern (6 kap. 6 och 7 §§ FB). Vårdnaden kan också under vissa bestämda förutsättningar anförtros fosterföräldrar (6 kap. 8 § FB). 6 kap. FB innehåller också bestämmelser om att ett barn har rätt till umgänge med en förälder som inte är vårdnadshavare (6 kap. 15 § FB). Barnet har också rätt till umgänge med annan som står barnet särskilt nära.

Mål om vårdnad och umgänge samt om överflyttning av vårdnaden handläggs av allmän domstol, dvs. i första instans av tingsrätt med möjlighet att överklaga avgörandet till hovrätt och därefter, under vissa förutsättningar, till högsta domstolen.

I 21 kap. FB finns bestämmelser om verkställighet av allmän domstols avgöranden om vårdnad och umgänge m. m. (21 kap. 1–6 §§ FB). Dessutom innehåller kapitlet regler om överflyttning av barn i andra fall. Barnets vårdnadshavare kan nämligen, även om dom eller beslut inte föreligger, begära att barnet skall överflyttas till vårdnadshavaren, när barnet vistas hos någon annan (21 kap. 7 § FB). Länsrätt är beslutande myndighet i frågor om verkställighet m. m. Länsrättens beslut kan överklagas till kammarrätt och därefter, med vissa begränsningar, till regeringsrätten.

Socialtjänstreformerna trädde i kraft den 1 januari 1982. I lagstiftningen finns bestämmelser om vård av barn i vissa fall utanför det egna hemmet.

Enligt socialtjänstlagen (1980:620) kan en underårig med socialnämndens medgivande tas emot för stadigvarande vård och fostran i ett enskilt hem som inte tillhör någon av barnets föräldrar eller någon annan som har vårdnaden om barnet (25 §). Socialnämnden kan därvid för viss tid eller tills vidare förbjuda den som har vårdnaden om barnet att ta barnet från det hem där det vårdas, om det finns risk som inte är ringa för att barnets kroppsliga eller själsliga hälsa skadas om det skiljs från hemmet (28 §). Socialnämndens beslut kan överklagas hos länsrätten och vidare till kammarrätt och regeringsrätten.

I lagen (1980:621) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) regleras när barn kan beredas vård utanför det egna hemmet utan vårdnadshavarens samtycke. Sådan vård skall beredas barnet om brister i omsorgen om barnet eller något annat förhållande i hemmet medför fara för barnets hälsa eller utveckling. Vård utanför hemmet kan också komma i fråga om barnet utsätter sin hälsa eller utveckling för allvarlig fara genom missbruk av beroendeframkallande medel, brottslig verksamhet eller något annat därmed jämförbart beteende (1 §). Beslut om vård enligt LVU meddelas av länsrätten efter ansökan av socialnämnden.

Enligt gällande bestämmelser i FB har föräldrarna, och i vissa fall även socialnämnden, rätt att väcka och föra talan beträffande vårdnaden om eller umgänge med ett barn. Barnet självt kan inte väcka en sådan talan. I några fall, då en förälder redan har väckt talan om vårdnaden, har man emellertid i rättspraxis ansett att också barnet kan föra talan i målet som part (se NJA 1968 s. 292 och 1983 s. 170). Förhållandena har i dessa fall varit speciella så till vida att föräldrarnas talan inte har förts mot den andra föräldern.

När det gäller mål eller ärenden enligt socialtjänstlagen har den som fyllt 15 år rätt att själv föra talan. För barn under 15 år förs barnets talan i stället av ställföreträdare för barnet. Den som står under någons vårdnad anses inte kunna få bistånd enligt socialtjänstlagen mot vårdnadshavarens vilja, om biståndet rör en fråga beträffande vilken bestämmanderätten enligt 6 kap.

11 § FB tillkommer vårdnadshavaren (jfr RÅ 83 2:14 och 2:18). I 6 kap. 11 § FB sägs att vårdnadshavaren har rätt och skyldighet att bestämma i frågor som rör barnets personliga angelägenheter. Vårdnadshavaren skall därvid i takt med barnets stigande ålder och utveckling ta allt större hänsyn till barnets synpunkter och önskemål.

Även när det gäller mål eller ärenden enligt LVU har den som fyllt 15 år rätt att själv föra talan, medan talan för barn under 15 år förs av ställföreträdare för barnet. Till skillnad från vad som gäller enligt socialtjänstlagen kan ett barn få vård enligt LVU även om detta skulle inkränkta på den bestämmanderätt som barnets vårdnadshavare har enligt FB.

Tidigare behandling

I samband med behandlingen av proposition 1982/83:165 om verkställighet av avgöranden om vårdnad eller umgänge m. m. behandlade utskottet frågan om vilken myndighet som skulle vara beslutande i dessa frågor. Utskottet (LU 1982/83:41) erinrade om att utredningen (Ju 1977:08) om barnens rätt i sitt betänkande SOU 1979:63 föreslagit att verkställighetsmålen skulle flyttas från länsrätterna till de allmänna domstolarna medan departementschefen i propositionen förordat att målen också i fortsättningen skulle handhas av länsrätterna. Utskottet anförde:

Utskottet vill för sin del framhålla att vissa fördelar skulle kunna uppnås om verkställighetsfrågorna handlades av allmän domstol. Bl. a. skulle muntlig förhandling som regel förekomma. Utskottet erinrar vidare om att utskottet tidigare vid flera tillfällen uttalat att umgängessabotage från vårdnadshavarens sida kan visa att denne är olämplig som vårdnadshavare och att en omprövning av vårdnaden därför kan vara påkallad. Mot en överflyttning talar emellertid att det föreligger en risk för att verkställighetsmålen kompliceras och försenas och samtidigt med verkställighetsfrågan själva frågan om vårdnaden eller umgänget på nytt skall prövas. Enligt propositionen har det också visat sig att det i det stora flertalet mål om verkställighet inte är påkallat att allmän domstol omprövar det tidigare avgörandet om vårdnad eller umgänge. Att det i vissa fall kan finnas ett behov av att ompröva vårdnaden eller umgänget utgör enligt utskottets mening inte vägande skäl för att också verkställighetsmålen bör prövas av allmän domstol. Av stor betydelse är enligt utskottets mening vidare det faktum att länsrätterna sedan länge har erfarenhet av såväl den aktuella typen av verkställighetsmål som närliggande mål rörande sociala frågor. Länsrätternas organisation är dessutom, som framhålls av både utredningen och departementschefen, väl anpassad för praktiska verkställighetsfrågor och för en skyndsam handläggning. Härtill kan läggas att behovet av muntliga förhandlingar i verkställighetsmålen tillgodoses genom en i propositionen föreslagen regel om att länsrätterna skall hålla sådana förhandlingar om det inte är uppenbart obehövligt.

Sammanfattningsvis anser därför utskottet att departementschefen har anfört övertygande skäl för sin ståndpunkt att verkställighetsmålen alltjämt bör handläggas av länsrätterna.

Pågående utredningsarbete

År 1977 tillkallades *utredningen (Ju 1977:08) om barnens rätt* för att utreda frågan om en förstärkning av barns rättsliga ställning. Utredningsuppgifterna ansågs inte behöva preciseras närmare. Utredningen borde enligt direktiven (dir. 1977:25) i en första etapp inrikta sitt arbete på att mera diskussionsvis presentera olika uppslag och förslag till lösningar, gärna i form av alternativ.

Sedan utredningen i ett första delbetänkande (SOU 1978:10) föreslagit att ett förbud mot aga av barn togs in i föräldrabalken, något som också genomfördes den 1 juli 1979 (prop. 1978/79:67, LU 1978/79:11), föreslog utredningen i ett andra delbetänkande (SOU 1979:63) omfattande ändringar i föräldrabalkens regler om vårdnad, umgänge och överlämnande av barn. Förslagen har lagts till grund för ny lagstiftning om vårdnad och umgänge m. m. (prop. 1981/82:168 och 1982/83:165, LU 1982/83:17 och 41). Vissa av utredningens förslag ansågs dock behöva övervägas ytterligare. Det gällde bl. a. frågan om talerätt och representanter för barn i mål om vårdnad m. m.

I tilläggsdirektiv (dir. 1982:25) gavs utredningen i uppdrag att fullfölja arbetet med frågan om talerätt och representanter för barn i vårdnadsmål m. m. Utredningen skulle också överväga hur barns rättsliga ställning kan stärkas i mål och ärenden enligt socialtjänstlagen och LVU. Vidare lades en del ytterligare uppgifter på utredningen. Det gällde dels en utvärdering av 1974 års förmynderskapslagstiftning och frågor i övrigt rörande lagstiftningen om förmynderskap och godmanskap, dels en översyn av lagstiftningen om adoption, dels vissa frågor om skydd för ofödda och äktenskap med minderåriga.

Utredningen har för kort tid sedan fått nya tilläggsdirektiv (dir. 1984:34). I dessa sägs att frågan om det fortsatta arbetet inom utredningen har tagits upp i skrivelser till regeringen och i den nu aktuella motionen 1983/84:327. Enligt direktiven överväger utredningen f. n. frågorna om talerätt och representanter för barn i mål om vårdnad m. m. medan man hittills endast i begränsad utsträckning kommit in på de andra frågor som utredningsuppdraget avsåg.

Utredningens uppgifter bör enligt direktiven preciseras närmare än som hittills har skett. Samtidigt förs en del av utredningens uppgifter över till andra utredningar eller kommittéer som, anförts i direktiven, har större möjligheter att ta itu med dessa uppgifter i en nära framtid. Översynen av lagstiftningen om förmynderskap och godmanskap anförtros således åt en särskild utredare (dir. 1984:35). Vidare förs frågorna om skydd för ofödda över till inseminationsutredningen (Ju 1981:04, dir. 1984:36), och uppdraget rörande äktenskap med minderåriga skall enligt direktiven fullföljas av familjelagssakkunniga (Ju 1970:52). Utredningen om barnens rätt skall i fortsättningen överväga frågor om talerätt och representanter för barn i mål om vårdnad m. m., barns rättsliga ställning enligt socialtjänstlagen m. m., handläggningen av mål eller ärenden om vårdnad om eller vård av barn och sekretesskydd för barn. I direktiven anges närmare utredningens uppgifter i

dessa delar. Dessutom skall utredningen fullfölja sitt tidigare uppdrag beträffande vissa frågor om adoption.

Såvitt gäller frågan om talerätt och representanter för barn sägs i direktiven bl. a. att utredningens uppgift skall vara att undersöka om, och i så fall i vilken utsträckning, ett barn skall ha rätt att självt väcka talan eller föra talan i mål om vårdnad eller umgänge samt att föreslå de ändringar i gällande regler som kan behövas för att en sådan talerätt för barnet skall komma till tydligt uttryck i lagstiftningen. Utredningen skall även överväga om barnet också på annat sätt kan ges ett starkare inflytande på rättegången i vissa fall, t. ex. genom en rätt att överklaga domstolens avgörande även när barnet inte dessförinnan har deltagit som part i rättegången. Vidare skall utredningen ta ställning till frågan om ett barn, i de fall då en rätt att föra talan bör tillkomma barnet, i vissa fall skall kunna föra denna talan på egen hand eller om en ställföreträdare alltid måste utses att föra barnets talan. Utredningen skall i sammanhanget pröva om det är en ändamålsenlig lösning att låta barnet företrädas av en god man i de fall då barnets talan anses böra föras av en ställföreträdare för barnet eller om man bör välja en annan ordning.

Enligt direktiven skall utredningen, när det gäller barns rättsliga ställning enligt socialtjänstlagen m. m., överväga frågan om hur reglerna i socialtjänstlagen om talerätt för barn bör tolkas i olika situationer mot bakgrund av föräldrabalkens bestämmelser om vårdnadshavarens bestämmanderätt. Utredningen bör i den delen föreslå de ändringar och förtydliganden som kan vara påkallade. Utredningen skall dessutom tillhandahålla det underlag som behövs för ställningstagande till frågan om förordnande av kontaktperson för barn. Vidare sägs i direktiven att när det gäller vård enligt LVU uppkommer frågan hur barnets rätt skall kunna tas till vara när barnet och dess vårdnadshavare har stridande intressen. Problem kan även tänkas uppkomma i mål eller ärenden enligt socialtjänstlagen i fall då barnet får anses ha rätt till bistånd enligt denna lag oberoende av vårdnadshavarens inställning, t. ex. i fråga om flyttningsförbud. Utredningen skall utreda och lägga fram förslag om hur barnet kan ges en starkare ställning i de mål eller ärenden som det nu är fråga om. Utredningen skall i denna del samråda med rättegångsutredningen (Ju 1977:06), socialberedningen (S 1980:07) och rättshjälpskommittén (Ju 1982:01).

Beträffande utredningens uppdrag i frågan om handläggningen av mål eller ärenden om vårdnad om eller vård av barn innehåller direktiven följande.

För ett barns trygghet är det angeläget att upprepade processer i fråga om vårdnaden om eller vården av barnet kan undvikas. Det ligger visserligen i sakens natur att ett avgörande i en sådan fråga måste kunna omprövas om förhållandena senare ändras. Erfarenheten visar emellertid att möjligheten till omprövning kan missbrukas och utnyttjas även i fall då det inte ligger i barnets intresse att frågan om vårdnaden eller vården prövas på nytt.

Utredningen bör överväga om missbruk av detta slag kan förhindras genom en ändring av reglerna om handläggningen i mål eller ärenden om

vårdnad om eller vård av barn. En tänkbar lösning är att införa ökade möjligheter för domstolen att avgöra målet eller ärendet på handlingarna i fall då den väckta talan framstår som obefogad med hänsyn till ett tidigare avgörande. En annan lösning är att ställa upp begränsningar i rätten att överklaga ett vårdnadsavgörande e. d. Alternativt kan man kanske tänka sig ändringar i de regler om rättshjälp som är av intresse i detta sammanhang. Det bör stå utredningen fritt att diskutera andra lösningar.

En fråga av annat slag är i vad mån man bör vidta särskilda åtgärder för att tillföra domstolarna barnpsykologisk sakkunskap vid handläggningen av särskilt komplicerade mål eller ärenden om vårdnad om eller vård av barn. Utredningen bör överväga denna fråga och föreslå de åtgärder som kan anses påkallade.

I direktiven sägs att utredningen i ovan nämnda frågor skall samråda med rättegångsutredningen (Ju 1977:06), som enligt uppgift i direktiven i sitt fortsatta arbete torde komma in på närgränsande frågor.

Socialberedningen (S 1980:07) tillkallades år 1980 för att i enlighet med riksdagens beslut följa och utvärdera socialtjänstreformen (dir. 1980:45 och 1981:55). I december 1982 ersattes beredningens tidigare direktiv med nya (dir. 1982:106). Enligt de nya direktiven fick beredningen därmed mera preciserade direktiv för sitt fortsatta arbete samtidigt som den gavs i uppdrag att överväga vissa nya delfrågor.

Utgångspunkten för beredningens utvärdering av socialtjänstreformen skall enligt direktiven vara att den nya lagstiftningen skall ligga fast i sina grunddrag. Med hänsyn härtill och till angelägenheten av att beredningen kan arbeta snabbt är det, anförts i direktiven, nödvändigt att under utvärderingen främst koncentrera arbetet till vissa bestämda områden, vilka anges i direktiven. Beredningen har dock frihet att ta upp de frågor som aktualiseras under den allmänna uppföljningen.

Beredningen skall vidare fullfölja en översyn av LVU och därvid bl. a. följa tillämpningen av lagen och överväga om den i dess olika delar har fått en lämplig utformning. I detta arbete skall beredningen samråda med utredningen om barnens rätt.

Utskottet

I betänkandet behandlar utskottet två motioner som väcktes under den allmänna motionstiden 1984. I motionerna tas upp frågor som rör barns rättsliga ställning. Motionerna har också anknytning till det arbete som bedrivs inom utredningen (Ju 1977:08) om barnens rätt.

I *motion 1983/84:327 (fp)* pekas på att utredningen om barnens rätt skall behandla frågan om barns talerätt. Utredningen sysslar emellertid enligt motionären med annat än denna centrala fråga. Motionären yrkar därför att riksdagen begär att regeringen ser över direktiven till utredningen och vidtar åtgärder för att påskynda dess arbete.

Som framgår av redogörelsen ovan (s. 5 f.) har utredningen om barnens

rätt nyligen genom tilläggsdirektiv (dir. 1984:34) fått sitt uppdrag begränsat och närmare preciserat. Av tilläggsdirektiven framgår bl. a. att utredningen f. n. överväger frågor om talerätt och representanter för barn i mål om vårdnad m. m. Uppdraget i den delen skall enligt tilläggsdirektiven fullföljas. I direktiven anges närmare de frågor som utredningen härvid skall överväga.

Enligt utskottets mening är syftet med motionen tillgodosett genom utfärdandet av de nya direktiven till utredningen om barnens rätt. Någon åtgärd från riksdagens sida med anledning av motionen är därför inte påkallad. Utskottet avstyrker således bifall till motion 327.

Motionären i *motion 1983/84:1164* (s) erinrar om att mål enligt föräldrabelagen (FB) om vårdnad om och umgänge med barn prövas av allmän domstol medan frågor om verkställighet av beslut om vårdnad eller umgänge enligt FB samt mål enligt socialtjänstlagstiftningen behandlas av förvaltningsdomstol. Ett ärende rörande ett barn kan, framhåller motionären, prövas av olika instanser samtidigt men på olika grunder. Enligt motionären måste det för barnens skull införas någon slags spärr mot alltför många processer och långdragen handläggning i olika led i processen. Åtgärder måste också vidtas för att samordna bestämmelserna i FB och socialtjänstlagstiftningen. I motionen yrkas att riksdagen hos regeringen begär en översyn av lagstiftningen för att förhindra många och långa processer i vårdnadsmål m. m.

Utskottet vill till en början erinra om att den rättsliga vårdnaden om ett barn enligt FB bl. a. innebär att den som har vårdnaden om barnet har ett ansvar för barnets personliga förhållanden och skall se till att barnets behov blir tillgodosedda och att det får den tillsyn, försörjning och utbildning som behövs. Vårdnadshavare är i regel barnets föräldrar eller en av dem. Frågor om vårdnaden, liksom spörsmål om umgängesrätt med barnet, kan aktualiseras bl. a. vid en skilsmässa mellan föräldrarna. Sådana frågor prövas som tidigare nämnts av allmän domstol, dvs. i första instans av tingsrätt med möjlighet till överprövning i hovrätt och, under vissa förutsättningar, högsta domstolen. Vägrar en förälder att rätta sig efter domstolens beslut om vårdnad eller umgänge kan den andra föräldern begära hos förvaltningsdomstol att beslutet verkställs. Med förvaltningsdomstol avses instansordningen länsrätt, kammarrätt och regeringsrätten.

I syfte bl. a. att stärka barnens rättsliga ställning infördes den 1 juli 1983 nya bestämmelser om vårdnad och umgänge samt om verkställighet av sådana avgöranden (prop. 1981/82:168 och 1982/83:165, LU 1982/83:17 och 41). I förarbetena diskuterades, som framgår ovan (s. 4), frågan om verkställighetsmålen skulle flyttas från förvaltningsdomstolarna till de allmänna domstolarna. Därvid ansågs övervägande skäl tala för att målen också i fortsättningen borde handläggas av förvaltningsdomstol.

Utskottet vill vidare peka på att man måste skilja den rättsliga vårdnaden om ett barn från den faktiska vården av barnet. Inget hindrar att den faktiska vården utövas av annan än vårdnadshavaren. Denne kan exempelvis överlämna den faktiska vården till fosterföräldrar utan att det härigenom

sker någon ändring i hans eller hennes rättsliga vårdnad. I socialtjänstlagen (1980:620), som i princip bygger på frivillighet, regleras bl. a. förfarandena i samband med att ett barn tas emot och vårdas i ett annat hem än vårdnadshavarens. Ett barn kan också utan vårdnadshavarens samtycke beredas vård utanför det egna hemmet, om det brister i omsorgen om barnet eller om barnet genom sitt beteende själv utsätter sin hälsa eller utveckling för allvarlig fara. Regler härom finns i lagen (1980:621) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU). Mål enligt socialtjänstlagen och LVU prövas av förvaltningsdomstol.

Som anförs i motionen och i socialutskottets yttrande kan både bestämmelserna i FB om vårdnad m. m. och reglerna i socialtjänstlagstiftningen om vård bli aktuella beträffande ett och samma barn. Lagutskottet delar socialutskottets uppfattning att systemet kan verka förvirrande och skapa osäkerhet hos inblandade parter. Systemet kan också missbrukas av t. ex. föräldrar som är oense i vårdnadsfrågan. Hur pass vanligt det är att processer rörande ett barn drivs genom instansordningarna enligt ett lagkomplex eller parallellt med varandra enligt de båda lagkomplexen saknas närmare uppgifter om. Enligt utskottets uppfattning torde emellertid i övervägande antalet mål parterna låta sig nöjas med tingsrättens resp. länsrättens avgörande. Detta hindrar dock inte att utskottet ser allvarligt på sådana fall där systemet uppenbart missbrukas genom att man i strid mot barnets intressen överklagar eller begär omprövning i mål om vårdnad om eller vård av barn. Utskottet har därför förståelse för syftet bakom motionen.

Som har redovisats ovan (s. 6 f.) har utredningen om barnens rätt i sina nya tilläggsdirektiv fått i uppdrag att överväga om missbruk av möjligheterna till omprövning i mål om vårdnad om eller vård av barn kan förhindras. Utredningen skall pröva om detta kan ske genom en ändring av reglerna om handläggningen av sådana mål eller ärenden. I sammanhanget kan tilläggas att utredningen också skall se om barns ställning kan stärkas i vissa mål eller ärenden enligt socialtjänstlagen och LVU.

Utredningen om barnens rätt har således numera i uppdrag att överväga den huvudsakliga problemställning som tas upp i motionen. Resultatet av utredningens arbete bör enligt utskottets mening avvaktas. Någon ytterligare åtgärd från riksdagens sida med anledning av motion 1164 är därför inte påkallad.

Utskottet hemställer

1. att riksdagen avslår motion 1983/84:327,
2. att riksdagen avslår motion 1983/84:1164.

Stockholm den 6 november 1984

På lagutskottets vägnar
PER-OLOF STRINDBERG

Närvarande: Per-Olof Strindberg (m), Lennart Andersson (s), Mona Saint Cyr (m), Arne Andersson i Gamleby (s), Ingemar Konradsson (s), Allan Ekström (m), Marianne Karlsson (c)*, Stig Gustafsson (s), Nic Grönvall (m), Sigvard Persson (c), Per Israelsson (vpk), Kersti Johansson (c) och Hagar Normark (s)*.

* Ej närvarande vid betänkandets justering.

Socialutskottets yttrande

1983/84:2 y

om handläggning i allmänna domstolar och förvaltningsdomstolar av mål rörande barn

Till lagutskottet

Lagutskottet har beslutat inhämta socialutskottets yttrande över motion 1983/84:1164 av Lena Öhrsvik (s) om handläggning i allmänna domstolar och förvaltningsdomstolar av mål rörande barn.

Utskottet

I motionen begärs en översyn av lagstiftningen för att förhindra många och långa processer i vårdnadsfall m. m. Motionären tar upp den dåliga samordningen mellan å ena sidan föräldrabalkens regler och å andra sidan socialtjänstlagstiftningen och de upprepade domstolsprocesser detta kan leda till.

Frågan om var ett barn skall vistas och vem som skall ha tillsyn över det regleras på olika håll i lagstiftningen. I 6 kap. föräldrabalken (FB) finns regler om vem som skall ha vårdnaden om ett barn, om förutsättningarna för överflyttande av vårdnaden, om rätt till umgänge med barnet m. m. I 21 kap. FB finns bestämmelser om verkställighet av vårdnadsbeslut och om överlämnande av barn även i andra fall. I lagen (1980:621) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) regleras när barn kan beredas vård utanför det egna hemmet utan vårdnadshavarens samtycke. Slutligen regleras i 28 § socialtjänstlagen (1980:620) (SoL) när förbud kan meddelas vårdnadshavare att flytta ett barn från ett annat enskilt hem där det stadigvarande bor och fostras.

De olika lagrummen är inte samordnade, vare sig när det gäller handläggningen av ärenden eller när det gäller förutsättningarna för att tillämpa resp. bestämmelser.

Mål om vårdnad och umgängesrätt handläggs av allmän domstol medan mål om verkställighet av vårdnad m. m. och mål enligt SoL och LVU prövas av förvaltningsdomstol. De olika målen i förvaltningsdomstol handläggs i princip vart för sig.

Reglerna i 6 kap. FB om vårdnad och umgänge anknyter i princip till vad som är "bäst för barnet". Det gör även t. ex. 21 kap. 5 § och 6 § första stycket FB. Enligt 21 kap. 6 § andra stycket FB gäller emellertid att verkställighet kan vägras om det finns "risk som inte är ringa att barnets kroppsliga eller själsliga hälsa skadas". Det senare rekvisitet återfinns även i 28 § SoL angående förbud att flytta barnet, dock med ytterligare betoning i förarbete-

na av hänsynen till barnets bästa. Förutsättning för vård enligt LVU är att brister i omsorgen eller annat förhållande i hemmet medför "fara för barnets hälsa eller utveckling" eller att den unge genom sitt beteende själv utsätter sin hälsa eller utveckling för "allvarlig fara".

Reglerna om partsställning m. m. varierar också. I vårdnadsmål är föräldrarna men inte barnet parter. Även socialnämnden kan i vissa fall uppträda som part i vårdnadsmål. I andra mål enligt FB är även barnet part. I mål om beredande av vård enligt LVU är både barn och vårdnadshavare att anse som parter medan socialnämnden är sökande. I mål enligt SoL är läget mera oklart. Barn företräds i princip av vårdnadshavaren. Ett barn som är över 15 år kan emellertid alltid självt föra sin talan i mål och ärenden enligt både SoL och LVU och sålunda överklaga ett meddelat beslut.

Det finns inte något hinder mot att processa i tur och ordning enligt vart och ett av lagrummen eller ens mot att flera sådana processer pågår samtidigt. Socialnämnden kan t. ex. ansöka i länsrätt om vård enligt LVU medan en förälder i tingsrätt ansöker om överflyttande av vårdnaden, vilket kan ändra förutsättningarna för prövningen enligt LVU. Ett annat exempel är att, sedan LVU-vård förklarats avslutad på talan av föräldrarna, socialnämnden enligt 28 § SoL förbjuder dem att flytta barnet. Då kan först föräldrarnas lämplighet prövas i en process och sedan i en ny process om barnet ändå tar skada av flyttningen. Efter detta kan dessutom tänkas en process om att överflytta vårdnaden om barnet. Flera andra kombinationer av processer kan tänkas antingen parallellt eller efter varandra.

Den bristande samordningen medför, som framhålls i motionen, betydande nackdelar. De olika domstolarna kan fatta beslut som kanske är formellt logiska, men som för den enskilde ter sig motsägande. Ett exempel är att vård enligt LVU förklaras upphörd, varefter emellertid beslutas om förbud att flytta barnet från familjehemmet. Liknande situationer kan uppstå då en förälder som vunnit i en vårdnadstvist inte kan få domen verkställd. Man kan även tänka sig fall där vård enligt LVU kan följa på ett beslut rörande vårdnaden.

Denna ordning att vad som beslutats i en process kan omintetgöras av ett beslut i en annan måste verka förvirrande och skapa osäkerhet hos alla inblandade. En annan följd av systemet är att frågan om var barnet skall vistas och om vem som skall ha ansvar för det kan hållas svävande under avsevärd tid. Målen kan ta lång tid i anspråk då det ofta krävs en omfattande utredning. En ytterligare komplikation är att det sedan en tid förflutit i allmänhet föreligger nya omständigheter, vilka kan utgöra grund för en ny process enligt samma lagrum. Därtill kommer att det i samtliga dessa typer av mål finns i princip obegränsade möjligheter till omprövning. Medan processerna pågår uppstår en stor otrygghet för barn, föräldrar och ev. familjehemsföräldrar. Motsättningarna mellan parterna skärps. Processandet är också oekonomiskt.

TVå utredningar har uppdrag som åtminstone delvis berör här aktuella problem. Utredningen om barnens rätt (Ju 1977:08) har i tilläggsdirektiv (Dir. 1982:25) bl. a. fått i uppdrag att fullfölja sitt arbete beträffande förslag om talerätt för barn i mål om vårdnad m. m. och om representation för barn. Utredningen skall vid arbetet med frågan om talerätt även överväga hur barns rättsliga ställning kan stärkas enligt SoL och LVU. Utskottet har under hand inhämtat att man inom justitiedepartementet arbetar med ytterligare tilläggsdirektiv till utredningen. Efter vad utskottet har erfarit är det dock inte aktuellt att ge utredningen i uppdrag att företa någon genomgripande översyn på detta område. Uppdraget att utreda frågan om barns talerätt och vem som skall företräda barnet kommer att kvarstå. Socialberedningen (S 1980:07) har i uppdrag bl. a. att göra en allmän uppföljning och utvärdering av socialtjänstreformen. SoL och LVU kommer därvid att bli föremål för en översyn. Någon översyn av handläggning av vårdnadsmål ingår inte i beredningens uppdrag.

Såväl antalet processer rörande barn som de ingripande verkningar dessa har för de enskilda motiveras enligt socialutskottets mening att kraftiga ansträngningar görs för att minska de olägenheter som påtalas i motionen. Utskottet vill framhålla vikten av att få till stånd en ordning som på ett mera definitivt sätt kan avgöra frågan om var ett barn skall vistas med hänsyn tagen till samtliga omständigheter. Den otrygghet som nuvarande system kan skapa är till allvarlig skada främst för barnet men även för föräldrarna. Utskottet instämmer således i motionärens åsikt att åtgärder bör vidtas för att åstadkomma en bättre samordning av de olika lagarna och begränsa antalet processer.

Det finns dock ingen enkel och självklar lösning på detta problem. Bl. a. fordras en genomgripande översyn av de processrättsliga och administrativa förutsättningarna för en samordnad prövning. Utskottet ställer sig mot denna bakgrund liksom motionären tveksam till att en sådan omfattande genomgång kan komma till stånd inom ramen för de nämnda utredningarnas uppdrag. Enligt utskottets mening är det dock mycket angeläget att en översyn av det slag som begärs i motionen genomförs. Det bör därför ankomma på regeringen att avgöra i vilken ordning en sådan översyn lämpligen kan ske.

Stockholm den 10 april 1984

På socialutskottets vägnar
INGEMAR ELIASSON

Närvarande: Ingemar Eliasson (fp), Evert Svensson (s), Göte Jonsson (m), Rune Gustavsson (c), Blenda Littmarck (m), Stig Alftin (s), Lilly Bergander (s), Ann-Cathrine Haglund (m), Ulla Tillander (c), Maria Lagergren (s), Anita Persson (s), Ingvar Eriksson (m), Inga Lantz (vpk), Aina Westin (s) och Yvonne Sandberg-Fries (s).